

Erika Grigoravičienė Ugnė Paberžytė	LIŪTAI, BOKSERIAI IR KITI VILNIAUS GYVENTOJAI 88
ĮŽANGA 7	Lions, Boxers and other Vilnius Inhabitants 94
Introduction 19	
Erika Grigoravičienė	
DIEVYBĖS IR PABAISOS 21	Erika Grigoravičienė Ugnė Paberžytė
Gods and Monsters 39	MIRUSI GAMTA 95
Erika Grigoravičienė	<i>Nature morte</i> 111
ŽALČIO VEDYBU IR KITOS ISTORIJOS 41	Erika Grigoravičienė Ugnė Paberžytė
The Serpent's Wedding and Other Stories 63	SKERSTUVĖS 113
Erika Grigoravičienė	The Slaughter 131
MIESTO GYVENTOJAI 65	Agnė Narušytė
Urban Inhabitants 82	IŠKAMŠŲ MUZIEJUS KAIP ŽMOGAUS IR GYVUNO SANTYKIŲ ISTORIJOS TEATRAS 133
Pavel Lavrinec	Taxidermy Museums: Theatres of the History of Human and Animal Relations 144
TIKROJI VILNIAUS BAZILISKO ISTORIJA 83	Eglė Rindzevičiūtė
The True Story of the Vilnius Basilisk 93	MĒSA IR MIGRACIJA: POSTHUMANISTINĖS ISTORIJOS, TEORIJOS IR POLITIKOS LINK 139
	Meat and Migration: Toward Posthumanist History, Theory and Policy 145

TIKROJI VILNIAUS BAZILISKO ISTORIJA

Pavel Lavrinec

Ekskursijoje po Vilniaus senamiestį galima išgirsti, vadove po Vilnių arba Vilniaus padavimų rinkinyje perskaityti apie baziliską, kuris senovėje atsiradęs Bokšto kalno požemiuose. Rusų apysakos herojė žino tikslų bazilisko adresą Bokšto gatvėje¹, lietuvių romano herojui Vilnius yra filosofu – praktikų ir teoretikų – pilnas miestas: „Kol vienas kaunasi su bazilisku, kitas prie Bastėjos išsitraukia dešrą ir apšlapina jam snukį.² Ričardo Gavelio *Vilniaus pokerio* protagonistas kovėsi su Vilniaus bazilisku, globaliojo blogio įsikūnijimu. „Štai ir viskas“, – suprato Vytautas Vargalys, kai lemtingu momentu baziliskas paspruko. Bet nedingo, pasilikdamas ribinės situacijos metafora Aido Marčėno eilėraštyje „varinės triūbos 1991“:

varinėm triūbom tyliai gaudžiant
dar pagalvoju štai ir viskas
o j akis gražiai ir skaudžiai
vėpsijo vilniaus baziliskas³

Nuo antikos žinoma, kad šlykštis būtybė atrodė kaip driežas ar gyvatė su gaidžio galva ir karūna, dėl tos karūnos ji gavo savo vardą: βασιλίσκος yra deminutuvė nuo βασιλεύς ‘karalius’. Konstantino Sirvudo žodynės lenkų bazylišzek ir lotynų *basiliſcus* atitinkenė aškino: „Žaltis bazyliškas wadinamas, pačiu pawizdeymu akiu žmogu ažumusza.“⁴ Kaip, kada ir iš kur atsirado siužetas apie Vilniaus baziliską? Atsakymai atsiranda nagrinėjant pasakoju-mi apie šią būtybę Vilniuje istoriją.

Kiek pavyko atsekti, pirmają žinią apie Vilniaus baziliską pateikė Jézaus draugijos Vilniaus akademijos ir universiteto profesorius Adomas Ignacas Naramovskis Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės geografijai ir istorijai skirto veikalo pirmajame tome, išleistame Vilniuje lotynų kalba 1724 metais. Skryriuje apie monstrus Lenkijoje ir LDK trys puslapiai skirti detaliams pasakojimui apie

baziliską, kuris 1587 m. Varšuvoje sudegusio namo rūsyje nužudė du vaikus ir išsiustą jų ieškoti tarnaitę. Nuteistam mirti nusikalteliui buvo pažadėta laisvė, ir jis, nuo galvos iki pėdų apkarstytas veidrodžiais, su deglu rankoje, nusileidės į rūsį klaidžiojo, kol baziliskas nusiužudė savo žvilgsnio atspindžiu. Ištraukta iš požemiu gaidžio dydžio pabaisa turėjo kalakuto galvą, rupūžės akis ir gyvatės uodegą. Ši istorija cirkuliavo Europos mokslininkų rašiniuose nuo XVII a. pradžios.

Po jos atpasakojimo sekā glaučias pranešimas apie baziliską Vilniuje: valdant Žygimantui Augustui, LDK sostinėje atsirado tokia pat pabaisa, įsikūrė požemėje ir žudė žmones savo žvilgsniu. Jos atsikratė, į požemę leisdami virve parištus rūtų ryšulėlius. Pirmas ištrauktas rūtų pluoštas buvo išdžiūvęs ir praradęs spalvą, antras ir trečias mažiau pasikeitęs, ketvirtas liko žalias ir šviežias. Suprasta, kad rūtos sugėrusios pražūtingą bazilisko jėgą ir jis žuvęs; negyvą padarą radę požemėje⁵.

Po Naramovskio imta perpasakoti abu siužetus sujungtus. Taikių padavimų transliaciją iš knygos į knygą sudrumstė Teodoras Narbutas. Rašinyje apie senąjį Vilniaus topografiją jis pacitavo rankraštį *Descriptio historica brevis civitas vilnensis*, neva išlikusį tarp augustinijonų eremitų vienuolyne senų popieriių. Cita-toje sakoma, kad Bokšto kalno požemyje įsikūrė baziliskai, žvilgsniu žudantys užsukusius į jų urvą žmones. Į požemį pasiuntę nuteistą mirti drąsų plėšiką su veidrodžiu ant nugaros ir deglais rankose. Eidamas atbulas, jis pasiekės tą vietą, kur buvęs baziliskas. Pamatęs save veidrodyje, baziliskas siaubingai sustaugęs ir nudvėsęs. *Lietuvių tautos istorijos* autorius aškino išgalvojimą „apie mūsų Vilniaus baziliską“ tuo, kad požemyje kaupėsi nuodingosios dujos. Istorikas prisiminė šlykštų išdžiovintą jūros žuvies

ir gaidžio derinj Vilniaus universiteto gamtos istorijos kabinete, eksponuotą kaip baziliskas. Gamtos istorijos profesorius Ferdinandas Špicnagelis demonstruodavo jį viešosiose paskaitose, aiškindamas kaip prasimanimą⁶. Narbutas studijavo 1799–1803 m. Vilniaus vyriausiojoje mokykloje, 1803 m. pertvarkytoje į Imperatoriškajį Vilniaus universitetą. Iš Austrijos 1792 m. atvykęs Špicnagelis gamtos istorijos kursą skaitė 1792–1802 m., vėliau dėstė bendrają terapiją ir toksikologiją, buvo medicinos fakulteto dekanas. Tad XIX a. pradžioje vilniečiai turėjo galimybes savo akimis pamatyti baziliską, kad ir išdžiovintą. Toks pagaminto iš plekšnės bazilisko egzempliorius XIX a. pradžioje buvo ir Varšuvos universiteto zoologijos kabinetė⁷.

Narbuto pasakojimas radikalai skiriiasi nuo ankstesnės versijos: atsiranda personažas ir vietoj rūtų naudojamas veidrodis – tai primena Varšuvos siužetą; vietoj aiškios laiko nuorodos (Žygimanto Augusto laikai) atsiranda chronologinis neapibrėžumas; vietoj topografijos neapibrėžumo (apskritai Vilnius) atsiranda vietas konkretumas. Bokšto kalne tais laikais išliko tik barbakano (bastėjos) griuvėsių su paslaptiniais požemiais. XIX a. II pusės istorikai spėliojo, kad čia galėjo būti seniausia, prieš Gedimino laikus atsiradusi, Vilniaus gyvenvietė ir ją sauganti pilis.

Adomas Honoris Kirkoras vadove po Vilnių glaučiai perpasakojo Narbutą, tik drąsus nusikaltėlių pavertė tiesiog drąsuoliu⁸. Vėliau Kirkoras palygino Bokšto kalną su Krokuvos Vaveliu, o Vilniaus baziliską su Vavelio slibinu, pabrėždamas, kad Vilniuje nugalėti pabaisą nereikėjo riterio ar karaliaus, bet užteko paprasto drąsaus vilniečio, net be vardo⁹. Sekusiam Kirkoru Petru Vileišiui padavimas apie smaką (slibiną), kurį drąsuolis nužudė zerkolu, buvo įrodymas, kad Vilniaus pradžia „siekti žiliausios senovės“¹⁰. Taip XIX a. pabaigoje įsitvirtino Kirkoro transformuotas Narbuto naratyvas apie baziliską, senovėje įsikūrusį Bokšto kalno požeminiame urve ir nužudyta savo paties žvilgsniu, prisiartinus drąsuoliui su veidrodžiu. Beliko paaiškinti, kas buvo

tas drąsuolis, kam jis nuvyko pas baziliską ir kur jis žiloje senovėje gavo veidrodį.

Tai padarė Władysławas Zahorskis, monografiją apie Vilniaus bažnyčias ir vadovo po Vilnių autorius. 1903 m. Sankt Peterburge išėjo katalikų kalendorius lenkų kalba su Zahorskio atpasakotais Vilniaus padavimais. Istorija apie baziliską pristatyta kaip padavimas iš pagonių laikų. Detalėmis išpuoštas pasakojimas dėstė, kad Neries ir Vilnios krantuose tarp šimtamečių ąžuolų slėpusis nedidelė lietuvių gyvenvietė. Jos laimingi gyventojai apie svetimas šalis, kur žmonės gyveno kitaip, žinoję tik tiek, ką pasakojo žynys arba retai apsilankantys kelialaujai. Vieną negražią dieną kalno urve apsigyvenęs baziliskas, žudydavęs žvilgsniu ir suėsdavęs kiekvieną, bandantį prisartinti, todėl niekas negalėjęs pasakyti, kaip jis atrodantis. Žyniai ir seniūnai negebėjė sugalvoti būdo, kaip išsigelbėti nuo siaubūno. Drąsus ir gražus jaunuolis bijojes, kad jo numylėtinė Dugna tapsianti bazilisko auka, ir prisiminė girdėjės, jog tolimuose kraštuose yra glotnių metalo plokščių, kuriose atsispindintis kiekvienas prieš jas atsiradęs daiktas. Išvykęs į sunkią ir pavojingą kelionę, jis grįžo su veidrodžiu. Aušrai vos palietus dangaus kraštą, drąsuolis atėjęs prie bazilisko urvo. Milžiniškas driežas su rupūžės galva, pajutęs gyvą būtybę, pravėrė akis, pamatė save veidrodyje ir žuvo. Tą akimirką saulė nušvietusi žemę ir dangų, jaunuolis pūtęs ragą ir visi atsibudę susirinko prie kalno. Vėliau šalia urvo pastatę bokštą ir kalną pavadinę Bokšto¹¹. Šioje beletrizuotoje Kirkoro versijoje monstras siaubingu dydžiu pranoko „klasikinį“ gaidžio dydžio baziliską. Išplėtotas siužetas, nuspalvintas lietuviškuoju koloritu ir papildytas meilės bei pavojingos kelionės dėl stebuklingų daiktų motyvais, išgijo stebuklinės pasakos bei etiologinės sakmės bruozų, tame pasakojime galima įžvelgti mitų apie miestų įkūrimą arba pasaulio sukūrimą struktūrą.

1925 m. išleistoje Zahorskio Vilniaus padavimų ir legendų knygoje lietuvių neminimi, meilės burtininkė Mildewninkas dingo, Dugnos vardas pakeistas į slaviškai skambantį – Jagną. Stanislawo

Matusiako ekspresionistinis medžio raižinys vaizdavo bjaurų slibiną¹². Praėjus metams po knygos pasiromė Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriai ir studentai surengė vaidinimą, tame dalyvavo vos ne visas miestas. Vaidinimą iniciavo profesorius Mieczysławas Limanowskis – reginiu siekta pažadinti vilniečius iš apatijos ir suburti bendra pramoga. Tam tiko legenda apie baziliską kaip nugalėtą blogį, juolab kad Zahorskio dėka baziliskas jau buvo tapatinamas su smaku, o artėjo slibino nugalėtojo šv. Jurgio diena (balandžio 24-oji). Dar prieš vaidinimą vyko parduotuvių baziliskiško apipavidalinimo konkursas, poezijos turnyras, posėdis su profesorių Stefano Srebrno, Matusiako, publicisto Czesławo Jankowskio ir kitų pranešimais apie slibinus ir baziliskus, o dramos ratelis universiteto Teatro salėje surengė literatūrinj-muzikinj vakarą „Baziliskas Bokšto kalne“. Jspūdingo dviejų dienų vaidinimo vien tik kostiumuotų dalyvių buvo per 440; kostiumus ir rekvizitą paskolino teatrui. Pagrindinis veiksmas prasidėjo riterių pasitarimu universiteto Didžiajame kieme, toliau seké žygis Šv. Jono, Pilies, Bokšto gatvėmis. Šv. Dvasios ir Mikalojaus Daukšos gatvių sankryžoje įvyko mūšis. Sukurta Dailės fakulteto studentų didžiulė pabaisa gynësi ugnimi ir dūmais; tuo pasirūpino keturi studentai chemikai, smako pilve įrengę tikrą laboratoriją. Pabaisą nugalėjo Nežinomasis riteris, veidrodiniu skydu nukreipęs šviesos spindulį smakui į akis; netekęs jégų slibinas buvo nutemptas prie Rotušės. Čia minia puolė draskyti pabaisą, bet studentams riteriams pavyko nuraminti publiką. Tačiau procesijai parvyko į Katedros aikštę, minia visgi sudraskė smaką; liekanas teko ne pagal scenarijų nuskandinti prie Žaliojo tilto.

1930 m. Šv. Jurgio dieną įvyko kūklesnis vaidinimas „Slabino nužudymas“ (Zabicie smoku) prie Rotušės ir eitynės gatvėmis. 1931 m. dėl potvynio vaidinimas buvo atidėtas, tačiau balandžio 26 d. surengta Limanowskio prakalbos ir vaidinimo „Baziliskas Bokšto kalne“ radijo transliacija iš Miesto salės (dab.

filharmonija). Laikraščiai pastebėjo, kad Vilnius suskilo į smako ir bazilisko partijas: Limanowskis priklausė smako šalininkams ir kalbėjo apie šv. Jurgio nugalėtą slibiną, o spektaklio autorius Walerianas Charkiewiczius kaip bazilisko partijos atstovas rėmėsi Zahorskio siužetu ir akcentavo lietuvių pagonybės laikus.

Atidėtas vaidinimas prasidėjo 1931 m. gegužės 24 d. nuo riterių suvažiavimo Katedros aikštėje ir tęsėsi kitą dieną dabartinės Prezidentūros kieme, Bokšto kalne, Senamiesčio gatvėse, Rotušės ir Katedros aikštėse ir pasibaigė prie universiteto. Čia milžiniškas sparnuotas slibinas-baziliskas buvo teisiamas ir nubaustas mirtimi ugnyje. Vietoj jo iš dūmų pasirodė pažangos simbolis – automobilis. Straipsnio apie vaidinimą universiteto žurnale autorė atpasakojo siužetus apie Varšuvos ir Vilniaus baziliskus, atkreipdama dėmesį į tai, kad Vilniaus siaubūne pradedant Zahorskui jungiami skirtingų būtybių bruozai – slibino išvaizda ir bazilisko žudantis žvilgsnis¹³.

1933 m. balandžio 1 d. dienraštis *Kurier Wileński* išspausdino reportažą apie Bokšto kalno požemiuose moksllinio būrelio studentų rastą „labirintodontų“ rūšies roplio suakmenėjusias didžiulę galvą ir kūno dalį. Dėl suakmenėjusio prieštvaniario padaro atsiradęs padavimas apie baziliską. Atradimą patvirtino nuotrauka, norintieji galėjo už dešimt grašių apžiūrėti pabaisą (iš tiesų nulipdytą iš molio). Pokštas turėjo didelį pasisekimą, o pajamos buvo skirtos šalia buvusiems našlaičių namams.

Atgaivinę siužetą vaidinimai įtvirtino slibino-bazilisko įvaizdį. Tarpukario vaidinimų ir eitynių paminėjimai vėlesniuose vadovuose po miestą ir panašiuose leidiniuose daro ilgametės tradicijos įspūdį. Rašoma, kad studentų vaidinimai ir karnavalinės procesijos su bazilisko iškamša pagarsėjo pasaulyje¹⁴. Iš tikrujų buvo surengta tik du didelio masto vaidinimai ir vienas kuklesnis¹⁵. Tai nesutrukdomė tradicijai „atgimti“: nuo 1969 m. kasmet pavasarį Vilniaus universiteto studentai švenčia Fizikų dieną,

o nuo 1978 m. jos svarbiausių elementų tapo Dinas Zauras¹⁶, vis tobulėjantis slibino-bazilisko inkarnacijos maketas, judantis per visą miestą iš Fizikos fakulteto prie Filologijos atsiprašyti studenčių filologijų už kadaise padarytą skriaudą.

Tuo metu Kaune 1931 m. išėjo Zahorskio knygos Prano Žukausko vertimas P. Vingio slapyvardžiu. Lietuviškame tekste baziliskas vadinamas siaubūnu ir slibinu¹⁷. Zahorskio-Žukausko versija su žudančio žvilgsnio slibinu, nugalėtu drąsaus jaunuolio vien veidrodžiu, patekusi į tarpukario *Lietuviškąją enciklopediją*, nusiritusi per vadovus po miestą lietuvių ir lenkų kalbomis ir kitas knygas apie Vilnių¹⁸ ir ištiražuota padavimų rinkiniuose, ypač išpopuliarėjo.

Chronologiškai ankstesnis siužetas su rūtomis laikosi pasakojimo apie tikrus įvykius konvencijos (*res gestae*). Vélesnis naratyvas su veidrodžiu, orientuotas į pasaką ar mitą, beveik visai užgozė ankstesnį – jį primindavo straipsnis apie baziliską Bostono *Lietuvių enciklopedijoje* (1954) arba Gavelio romano epizodas, kur kalbama apie prieškarinės disertacijos nuorašą. Jame rašyta apie Žygimanto Augusto laikais atsiradusį baziliską, žudantį žmones „akių galia, o kartais giliu dūsavimu“. Apsisaugoti nuo jo buvę galima sausais medžių lapais, esą sugeriančiais bazilisko žvilgsnio galią. Ten pat paminėtos studentiškos bazilisko „pergalėjimo apeigos“, vėliau uždraustos ir pamirštos¹⁹.

Abiejų naratyvų reminiscencijos įpintos į Kristinos Sabaliauskaitės romaną *Silva rerum*. Apsišvietęs Jonas Motiejus Norvaiša mano, kad „bazilisko egzistavimas mokslu neįrodytas“, staigi mirtis neva nuo bazilisko žvilgsnio aiškinama natūraliomis priežastimis, pavyzdžiui, susikaupusiais nuodingais garais. Jam juokingi įsitikinimai, kad baziliską galima nubaidyti rūtų kvapu, kad jis bijo kryžiaus, kad jį galima sunaikinti veidrodžiu – nors jo jaunystėje vilniečiai nesjiojos prisiūtus prie rūbų veidrodėlius. Kitas personažas liudijo, kad inžinierius Frydrichas Getkantas matės baziliską ir, kad tasai netrukdytų jam statyti bas-

tęjā, įrengęs pabaisai atskirą rūsi²⁰. Kai kurie padavimo apie Bokšto kalno bazišką atpasakojimai priešinasi bendrai mitologizavimo tendencijai ir grąžina siužetą prie res gestae, nuo mito prie istorijos. Pavyzdžiui, panaudoti veidrodžių prieš baziliską siūlo universiteto tévai jézuitai²¹. Jézuitai ir universiteto dėstytojai būdų įveikti pabaisą ieškojo ir toje interpretacijoje, kurios veiksmas nukeliamas į XVII a., po karo su Maskva²².

Vélesnio naratyvo veiksmas vyksta neapibrėžtoje pasakos ar mito praeityje, kartu pririšamas prie išskirtinių savybių vienos. Kalno viršus su vaizduotę žadinančiais griuvėsiais ir griovos bei požeminių liekanų apačia leidžia jžiūrėti veiksmo vietoje šventojo kalno, pasaulio ašies (*axis mundi*), jungiančios čia ir anapus, praeitį ir ateitį, analogą. Rūtą, reikalausią specialiųjų žinių arba komentarų, pakeitė veidrodis, kur kas universalesnis dėl simbolinių reikšmių ir psychologizavimo bei moralizavimo interpretacijų galimybų. Atsiradęs bazilisko nugalėtojas įgijo kultūrinio herojaus, visuomenės reformatoriaus, jaunosios kartos, steigiančios naują tvarką, bruožų. Vélesnis naratyvas įgalina sieti Vilniaus padavimą su Krokuvos legenda, su graikų mitu apie Gorgonę, Medūzą, Persėjo nugalėtą veidrodiniu skydu, ir panašiai. Padavimas suartėjo su mitais apie miestų steigimą ar pasaulio sukūrimą, kuriuose palankios būties sąlygos sukuriamas ar atkuriamos išganingu chtoniškosios būtybės nužydymu, susietu su pavojingu perėjimu iš žmonių pasaulio į negyvėlių karalystės apačią.

Vilniaus legendų su Broniaus Leonavičiaus iliustracijomis pratarmės autorė Zahorskio-Žukausko „Siaubūnų“ interpretuoja kaip autentišką mitologinį siužetą. Siaubūnas traktuojamas kaip priešišķ gamtos jėgų ir grėsmių įsikūnijimas, sugretinamas su Leviatanu ir Vavelio slibinu. Jaunuolio kelionė suprasta kaip senų baltų ryšių su aukštesnio lygio civilizacijomis atspindys²³. Panashios perspektyvos recenzija įžvelgia padavime baltų pagonių pasaulėžūros ir kruvinųjų aukų ritualų atspindį, kalno įvaizdyje – pasaulio centrą, pasaulio ašį,

siejantį dangų, žemę ir požemį bei jų gyventojus – dievus, žmones, demonus²⁴.

Tačiau Narbuto ir Kirkoro glauastas pasakojimas néra mitologinės prigimties. Tai rodo bazilisko nugalėtojo bvardiškumas: tikrų mitų herojai be vardų nebūna. Narbuto artikulioto, Kirkoro

modifikuoto siužeto su veidrodžiu mitologinj potencialą atskleidė Zahorsko beletrizuota aranžuotė, praturtinta Žukausko vertimu, iliustracijomis ir interpretacijomis. Visą savo mitologinj turtingumą Vilniaus bazilisko istorija akumuliavo laikui bégant.

1 Макс Фрай, *Сказки старого Вильнюса*, Санкт-Петербург: Амфора, 2012, p. 118.

2 Угнё Barauskaité, *Vieno žmogaus bohema*, Vilnius: Tyto alba, 2016, p. 10.

3 Dékoju kolegēms Taisijai Oral, nurodžiusių šj eilėraštį, ir Ingai Vidugirytei-Pakerienei, atkreipusių dėmesį į jo ryšį su R. Gavelio romanu.

4 *Dictionarium trium linguarum, In usum Studiosae Iuuentutis, auctore R. P. Constantino Szyrwid e Societate Jesu*, Vilnæ: Typis Academicis Societatis Jesu, 1713, p. 8.

5 *Facies rerum sarmaticarum in facie Regni Poloniae Magni[que] Ducatus Litvaniae gestarum, duobus libris succincte expressa. Per R. P. Adamum Ignatium Naramowski Societatis Jesu, AA. LL. & Philosophiae in Alma Universitate Vilnensi Doctorem, liber I, Vilnae: Typis Universitatis Societatis Jesu, 1724*, p. 142–145.

6 Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historii Litwy odnoszące się*, Wilno: Nakład i druk T. Glücksberga, 1856, p. 51–53.

7 Antoni Waga, „O Zwierzętach przez Poetów i Malarzy zmyślonych”, in: *Pamiętnik Warszawski, czyl Dziennik Nauk o Umiętności*, 1819, t. XV, wrzesień, p. 16.

8 Jan ze Sliwina [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno: Drukarnia A. Marciniowskiego, 1856, p. 96.

9 A. H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznym najbliższych stacj kolej żelaznych. Wydanie drugie przejrzone i powiększone*, Wilno: Nakład i druk J. Zawadzkiego, 1880, p. 13.

10 [Petras Vileišis], *Praeite Vilniaus ir jo pirmuviusios akademijos. Iszleido Nėris*, Bitėnai: Spaustuvėje M. Jankaus, 1893, p. 5.

11 Władysław Zahorski, „Z podań i legend Wileńskich”, in: *Kalendorz Katolicki Towarzystwa Dobroczynności przy Kościele św. Katarzyny*, 1904, S. Petersburg: Tipografia Ejd. Эд. Новицкого, 1903, p. 34–38.

12 Władysław Zahorski, *Podania i legendy wileńskie. Z drzeworytami prof. St. Matusiaka*, Wilno: Nakład i druk J. Zawadzkiego, 1925, p. 1–8.

13 Janina Wierzbicka, „O motywie smoka – bazyliuszka”, in: *Alma Mater Vilnensis*, 1932, t. X, p. 72.

14 Tomas Venclava, *Vilnius. Vadovas po miestą*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001, p. 168.

15 Detaliav žr.: Pavel Lavrinec, „Rola Uniwersytetu Stefana Batorego w przekazaniu podania o wileńskim bazyliusku”, in: *Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie. Litewsko-polskie związki naukowe i kulturowe*, pod red. M. Dawlewicka, I. Fedorowicz, A. Kaledy, Vilnius: Vilnius universiteto leidykla, 2014, p. 66–75.

16 Vilija Tūrienė, *Dešimt Šventaragio mīslų: Vilniaus svečiams*, Vilnius: Alma littera, 1993, p. 154; Йонас Булота, „Драконова крепость”, in: *Вильнюс*, 1994, № 8, p. 171.

17 P. Vingis [P. Žukauskas]. *Vilnius padavimai*, sekdamas d-ru Zahorskiu, Kaunas: Aitra, 1931, p. 53–60.

18 J. Bulota, R. Šalūga, *Vilnius požemiuose*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 5–8; Jonas Bulota, *Reportažai iš požeminio Vilnius*, Vilnius: Mintis, 1965, p. 7–10.

19 Ričardas Gavelis, *Vilnius pokeris*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 52.

20 Kristina Sabaliauskaitė, *Silva rerum*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 119–120.

21 Dainius Juozėnas, „Bazilikas“, *Šiaurės Atėnai*, 2007, nr. 14 (840), balandžio 14 d., p. 1.

22 Albina Varnienė, *Vilnius siaubūnas*, iliustravo L. Kusaitė, Vilnius: Alma littera, 2009.

23 Genovaitė Gustaitė, „Vilnius legendos“, in: Bronius Leonavičius (dailininkas ir sudarytojas), *Vilnius legendos*, Vilnius: Daigai, 2005, p. 10–11.

24 Kristina Janušaitė, „Apie „Vilnius legendas““ (rec.:) *Vilnius legendos*, dailininkas ir sudarytojas Bronius Leonavičius, ivado autorė Genovaitė Gustaitė, Vilnius: Daigai, 2005, 7 meno dienos, 2005. nr. 25 (3061), rugėjo 9 d., p. 5.

25 Kristina Janušaitė, „Apie „Vilnius legendas““ (rec.:) *Vilnius legendos*, dailininkas ir sudarytojas Bronius Leonavičius, ivado autorė Genovaitė Gustaitė, Vilnius: Daigai, 2005, 7 meno dienos, 2005. nr. 25 (667), birželio 24 d., p. 4.

The True Story of the Vilnius Basilisk

Pavel Lavrinec

Research on the various transformations of the Vilnius basilisk story throughout history has allowed us to ascertain that the first mention of the basilisk was recorded in a book by Adam Ignacy Naramowski published in 1724. Naramowski's book tells the story of a mythical creature that first appeared in Vilnius during the reign of Sigismund II Augustus and was later killed by bales of rue. The story was usually recounted together with the tale of the Warsaw basilisk, which died after looking into a mirror. In a text published in 1865, historian Teodor Narbutt set the story in the distant past, on Bokšto (Tower) Hill in Vilnius, replacing the rue plant with a mirror and introducing the character of the courageous criminal – the basilisk's conqueror. In a guide book to Vilnius published that same year by Adam Honory Kirkor, the character's designation as a criminal was dropped, leaving him simply courageous. Władysław Zahorski later (in 1903 and 1925) embellished the details of Narbutt and Kirkor's rather scanty narrative, turning the basilisk – traditionally described as being the size of a rooster – into a giant dragon. Such a depiction of the basilisk as an enormous dragon was also found in later illustrations by Stanisław Matusiak (1925), Bronius Leonavičius (2005) and Andrius Seselskas (2013). The portrayal was also reinforced in plays and open-air processions performed by students of Stephen Báthory University and during other events in Vilnius in 1926, 1930 and 1931. The basilisk made a sudden and unexpected revival at the annual Physicists' Day marked by students of Vilnius University. The celebration's main parade through the city in 1978 featured a moving giant dragon model. Collections of fables, city guides and other books about Vilnius helped spread Zahorski's

version of the story, as did a Lithuanian translation of his work by Pranas Žukauskas in 1931 and the publication of memoirs describing plays performed in the city in the inter-war period.

The earliest version of the story and its mention of rue plants followed the convention of a true story narrative. This version was almost entirely overshadowed by the later telling of the story (complete with mirror), which was more akin to a fable or myth. Echoes of the first version can be found in Ričardas Gavelis' novel *Vilnius Poker*, first published in 1989. References to both versions of the story were incorporated into Kristina Sabaliauskaitė's *Silva Rerum* series of novels (2008-2016). Retellings of the tale by Dainius Juozénas in 2007 and Albina Varnienė in 2009 reference a specific time period, but also revisit the earlier version. The more widespread later version sets the story in an undefined mythical past, but places the action at a specific location – a sacred hill, analogous to an *axis mundi*. The mirror that replaced the rue plants was imbued with symbolic meanings and opportunities for interpretative psychologization and moralization. The emerging conqueror of the basilisk began to display the traits of a cultural hero, civic reformer, and young proponent of a new order. The tale of the basilisk came to resemble myths about the founding of Vilnius or the creation of the world, but the concise narrative told by Narbutt and Kirkor was not mythological in origin. The entire mythological potential of the story articulated by Narbutt and modified by Kirkor was revealed in Zahorski's fictionalized version, and further enriched by later illustrations, interpretations and Žukauskas' Lithuanian translation.

KATALOGAS / CATALOGUE

Išleido / Publisher
MO muziejus / MO Museum

Sudarytojos / Edited by
Erika Grigoravičienė
Ugnė Paberžytė

Recenzavo / Peer Review by
Doc. dr. Linara Dovydaitytė
Doc. dr. Kristupas Sabolius

Tekstų autoriai /
Texts by
Natalija Arlauskaitė
Lukas Brašiškis
Ursula Damm
Erika Grigoravičienė
Jonas Kubilius
Pavel Lavrinec
Agnė Narušytė
Ugnė Paberžytė
Eglė Rindzevičiūtė
Rūta Sargautytė
Audronė Žukauskaitė

Atsakingosios redaktorės /
Managing editors
Ugnė Paberžytė
Ieva Stasevičiūtė

Knygos dizainas /
Book design
KlimaiteKlimaite

Kalbos redaktorė /
Text editor
Audra Kairienė

Vertėjai / Translation
Darius Sužiedėlis
Agnė Bagočiūtė

MO kolekcijos
kūrinių reprodūkcijų
autorius / MO Museum
collection reproductions
by Kęstutis Stoškus

Viršelyje / Cover photo
Pakui Hardware,
Extrakorporal, 2018
Nuotrauka / photo:
Ugnius Gelguda

Illiustracijas redagavo /
Illustrations edited by
Raimundas Austinskas

© Natalija Arlauskaitė, 2019
© Agnė Bagočiūtė, 2019
© Lukas Brašiškis, 2019
© Ursula Damm, 2019
© Erika Grigoravičienė, 2019
© Jonas Kubilius, 2019
© Pavel Lavrinec, 2019
© Agnė Narušytė, 2019
© Ugnė Paberžytė, 2019
© Eglė Rindzevičiūtė, 2019
© Rūta Sargautytė, 2019
© Darius Sužiedėlis, 2019
© Audronė Žukauskaitė, 2019

Antanas Sutkus
© LATGA, Vilnius, 2019
Elvyra Kairiūkštė
© LATGA, Vilnius, 2019

Spausdino / Printed by
BALTO print

Tiražas / Print run
500 egz. / 500 Copies

Partneris / Partner

Just ask Antalis

Viršelis / Cover
Munken Polar Rough 300 g
PET-GAG 0,15 mm 198 g

ISBN 978-609-8136-18-0

